

Průvodce genderově senzitivní komunikací na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity

Pedagogická fakulta usiluje o vytvoření otevřeného a respektujícího prostředí pro všechny bez ohledu na jejich gender, etnicitu, zdravotní stav nebo jiná specifika. Jedním ze způsobů, jak toto prostředí budovat, je myslet na citlivou komunikaci. Tento průvodce nabízí cesty, jak ji takovou učinit. V komunikaci by mělo být patrné, že je vyvíjena snaha o maximální ohled na všechny členy společenství.

Průvodce je určen těm, kteří se rozhodnou použitím jazyka a dalších komunikačních prostředků vyjadřovat skutečnost, že akademickou obec tvoří ženy a muži různých identit (etnických, pohlavních aj.) a také lidé s různými, například zdravotními znevýhodněními. **Jedná se o doporučení, případně inspirace, jak vlastní komunikaci učinit senzitivnější, nikoli o závazné nařízení.** Aplikace je ponechána na individuálním rozhodnutí v závislosti na konkrétní komunikační situaci.

Principy

Jazyk nepochybně odráží hodnoty společnosti, resp. společenství (instituce, organizace); do značné míry je i utváří. Vnímavý člověk ví, že jazyk a komunikace jsou spojitě nádoby, přesto od sebe odděleny. Právě volbou jazykových prostředků dáváme v komunikaci najevo, že si adresáta komunikace vážíme a respektujeme ho. Nemůžeme jít proti jazyku, můžeme však jít naproti tomu, abychom svou komunikaci stále kultivovali.

Jednou z charakteristik češtiny je, že používá rody. A to často arbitrárně k povaze skutečnosti. Rody češtiny jsou principy jazyka, se kterými je nutno v komunikaci počítat — nemůžeme se jich zbavit. Můžeme však udělat mnoho proto, abychom projevovali svou vnímavost k potřebám všech členů společenství. Zahrnutí některých níže zmíněných možností umožňuje vyjádřit, že *Pedagogická fakulta* jako instituce usiluje o genderovou rovnost ve svém konání a v komunikaci pokud možno uplatňuje pravidla genderové citlivosti, stejně jako se snaží nezapomínat na všechny další členy společenství, ať už je jejich identita jakákoliv.

Genderově citlivá a vůbec respektující komunikace je takový způsob komunikace, který dává najevo (pokud je to jen trochu možné), že zahrnuje co nejširší spektrum členů společenství. Při této komunikaci je také důležité používat jazyk tak, abychom nepodporovali zažitě stereotypy, nezesměšňovali a nediskriminovali. Výběrem jazykových prostředků můžeme v komunikaci vyjádřit, že partner či partnerka, s nimiž komunikujeme, jsou pro nás důležití, že jsou nám rovni a že si jich vážíme.

Projekt: ROZVOJ LIDSKÝCH ZDROJŮ A DALŠÍCH STRATEGICKÝCH OBLASTÍ PRO PODPORU VÝZKUMU NA MU (HR4MUII) CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014703 je spolufinancován Evropskou unií.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Při používání jazyka je vždy třeba zohlednit kontext i formu. Mluvený projev má jiné charakteristiky než psaný, v propracovanější oficiální komunikaci uplatňujeme (resp. vyžadujeme) jiné standardy než v situacích méně formálních, případně neoficiálních. Oficiální psaný projev by měl být v otázce senzitivnosti konzistentní a koherentní, zatímco mluvený projev — zejména spontánní — počítá s jistou flexibilitou.

Některé žánry přitom vyžadují specifický přístup: například v předpisech a textech stanovujících určité normy a pravidla je třeba zvážit míru genderově (a jinak) citlivého vyjadřování na jedné straně a princip přehlednosti, jednoznačnosti a srozumitelnosti na straně druhé — obojí se někdy může dostat do určitého napětí či konfliktu. (U normativních textů je někdy například vhodné pro jednoduchost pracovat s legislativní definicí — tj. např. ve vstupních odstavcích stanovit, že pod pojmem *účastník* v celém textu rozumíme i *účastnice*, anebo že pod pojmem *účastníci* rozumíme *účastníci* i *účastnice* apod.)

Jak na to?

Generické maskulinum

Generické (nepříznakové, zobecňující) maskulinum se používá k označení osoby v mužském rodě, pokud biologický rod v dané situaci neznáme, nebo jej v dané situaci považujeme za méně důležitý než jiné charakteristiky (*profil absolventa* — důraz na typ na úkor genderové senzitivity vs. *profil absolventů* — naznačení genderové senzitivity, zároveň skupinovosti na úkor zdůraznění typu). Jedná se zpravidla o označení osoby z hlediska profese, funkce, statusu (například *lékař*, *profesor*). Mužský rod může být v tomto případě vnímán jako gramatická kategorie, která se nijak nevztahuje k identitě konkrétního člověka. Tento způsob označení má ovšem řadu nevýhod (vyberme dvě zásadní):

1. Mužský rod sice bývá ve většině českých textů vnímán jako bezpříznakový, zároveň však bylo prokázáno, že pokud je pojmenování profese vyjádřeno mužským rodem, čtenáři i čtenářky si pod takovým označením představí primárně muže.
2. Vztáhneme-li v komunikaci jazykový znak, kterým je slovo *lékař*, ke konkrétní osobě, kterou je žena, a nevyužijeme-li přitom slovo *lékařka*, uniká nám v danou chvíli fakt, že komunikujeme právě se ženou. Použitím adekvátního rodu vyjadřujeme, že svého partnera či partnerku v komunikaci vnímáme a jsou pro nás důležití.

Zde je záhodno dodat, že je přinejmenším problematické požadovat od jazyka něco, co neumí. V češtině je možné rozlišovat pouze tři rody. Systém jazyka nemá prostředky pro zohlednění desítek identit tak, jak bychom si to přáli. Ovšem užití mužského a ženského rodu, respektive jejich rozlišení může signalizovat naši vnímavost vůči okolí.

Zdvojení

Využití mužského i ženského tvaru tam, kde to situace umožňuje, je vhodný způsob, jak projevit všímavost. Ke zvážení je také pořadí obou rodů. Použitím ženského rodu jako prvního můžeme dávat najevo, že nám není lhostejná diskriminace, která se v realitě odehrává. V některých případech můžeme pořadí střídat, uvést jednou například *učitelé a učitelky* jindy *učitelky a učitelé*.

Zdvojování může být realizováno různými způsoby:

- se spojkou (např. *i, stejně jako, ...*): *členové a členky oborové rady, studenti a studentky*;
- s lomítkem: buď pro koncovky (*učitel/ka*) nebo s využitím celých slov (*učitel/učitelka*). Tato varianta se doporučuje především do formulářů, směrnic apod. (např. *bakalář/ka, doktor/ka* apod.). V případě méně formalizované komunikace uvnitř instituce i komunikace s veřejností se doporučuje zdvojení spíše rozepsat (*hledáme novou kolegyni nebo nového kolegu*). Rovněž se doporučuje rozepsat obě varianty ve chvíli, kdy se nevyskytují v 1. pádě;
- s hvězdičkou: tato varianta se stále častěji objevuje i v příchestí minulém. Jde o variantu oblíbenou především mladou generací, a je proto na místě zvážit ji především v materiálech určených náctiletým nebo mladým dospělým (např. Na základě žádosti *studentek*ů* bylo rozhodnuto...; *My, níže podepsané*í zastupyně*ci*).

Genderově neutrální tvary

Nevýhodou zdvojování je prodlužování textu a fakt, že zahrnuje pouze binární pohlaví (žena/muž). V některých případech lze použít výrazy, které jsou neutrální. Na pedagogické fakultě se nabízí *studující* a *vyučující* nebo podstatná jména hromadná (např. *studentstvo*). Nevýhoda hromadnosti je stylová příznakovost, nicméně příležitostný výskyt zejména v mluvených projevech lze akceptovat.

Nevyužívat výraz „žena“

V komunikaci se může vyskytovat potřeba promluvit specificky ke skupině žen, například ke studentkám či zaměstnankyním v případě těhotenství nebo mateřské dovolené. V takových případech se doporučuje nepoužívat slovo *žena*, tedy neupozorňovat na tělesnost, ale spíše na roli v rámci instituce. Místo věty *Žena, která chce přerušit studium z důvodu mateřství...* tedy raději použijeme: *Studentka, která chce přerušit studium z důvodu mateřství...* Případně se můžeme zamyslet i nad tím, zda není možné příklad ještě více zobecnit a napsat: *Studující, kteří chtějí přerušit studium z důvodu rodičovství (mateřská nebo rodičovská dovolená).*

Přechýlit tvar tam, kde se jedná o konkrétní ženu

Mušský tvar je často využíván i tam, kde označuje jednu konkrétní ženu, například na vizitce uvedeno *Anna Nováková, psycholog*. V konkrétních případech je adekvátní označení předem probrat s danými osobami. Stejně tak je vhodné všimnout si toho, když určitou skupinu tvoří pouze ženy. Například tisková zpráva o úspěších studujících může znít: *Studenti získali cenu MŠMT za projekt...*, ačkoli cenu získala skupina studentek.

Opis

Někdy je možné nahradit označení opisem či změnou formulace. Například výraz *učitelé* můžeme nahradit opisem *učitelský sbor*, výzva Katedry chemie na den otevřených dveří nemusí znít: *Zveme všechny, kdo mají zájem stát se jednou chemikem*. Ale můžeme použít: *Zveme všechny, kdo mají zájem o chemii*. Nebo větu: *Vítáme Annu Novákovou, která koordinuje pomoc pro ukrajinské uprchlíky*. Můžeme opsat jako: *Vítáme Annu Novákovou, která koordinuje pomoc lidem prchajícím z Ukrajiny*.

Vyhnout se genderově stereotypním klišé

Genderově citlivý způsob vyjadřování se vyhýbá používání nevhodných genderových stereotypů zjednodušujících skutečnost a reprodukujících tradiční genderové role. Například: *házíš a běháš jako holka; Vy jste tu knihu našel? To je na chlapa úspěch!* Používání stereotypů je pro obě pohlaví nevhodné, mnohdy degradující.

Nezesměšňovat

Při výuce a veřejných prezentacích dbáme na to, abychom nezesměšňovali ty, kdo nezapadají do běžných představ o mužích a ženách, ale ani ty, kteří jim odpovídají. Některá slova a výroky mohou být sexistické, například: *Od holky jsem ani jiný výsledek nečekal; Zase odevzdáno pozdě... od chlapa jsem ani nic jiného nečekal.* Stejným problémem jsou také výroky, jež necitlivě tematizují osoby žijící s disabilitou, například: *Rozumíte mi, nebo jste hluchí a patříte do zvláštní školy? I slepý by si s tímto úkolem poradil.*

Vyhnout se objektivaci

Zvláště ženy, ale může se to stát komukoli, čelí v komunikaci objektivaci svého těla. Ta má často podobu pochvaly, ale tato pochvala obrací pozornost k něčemu, co nemá být předmětem hodnocení, tj. k tělesným proporcím a atraktivitě zevnějšku. Je proto třeba vyhnout se hodnotícím konstatováním tohoto typu: *S takovýma nohama to musíte přeskočit. V prváku vypadáte báječně a abyste si takové zadečky udržely až do magisterských státnic, doporučuju vám tento posilovací stroj. Věřím, že s vašimi ženskými přednostmi najdete přinejmenším mužské respondenty do výzkumu snadno.*

Reflexe genderové nebinarity

Mezi studujícími i v pracovním kolektivu se vyskytují osoby, které se nedefinují jednoznačně jako muž nebo žena, nebo jejich genderovou identitu špatně přečteme a přiřadíme je do nesprávné pohlavní kategorie. Při interakcích je vhodné zeptat se na preferované oslovení neznámých osob. Respektujeme užívání vybraného oslovení, rodu a/nebo zájmen jako součást integrity dané osoby a ohleduplnosti k ní. Změnit v takových případech způsob automatického používání jazyka může být obtížné a můžeme se zpočátku často plést. V takovém případě je dobré pojmenovat, že je pro nás změna obtížná, že vítáme, když nás dotyčná osoba či okolí opraví. Nové formy oslovování jsou obtížné v tom, že bývají individuální, nedá se dopředu stanovit pravidlo, záleží na osobní preferenci.

Deklarace podpory pro podprezentované či znevýhodněné skupiny

V některých zemích (např. Německo) je zvykem zdůraznit v konkrétních komunikátech institucí explicitní podporu znevýhodněných skupin. Například výběrová řízení jsou doprovázena prohlášeními, která vybízejí podprezentované sociální skupiny (definované pohlavím, etnicitou, zdravotním znevýhodněním a podobně) k účasti na výběrovém řízení nebo k přihlášce ke studiu. Výzvu lze formulovat do textu či poznámky například takto: *Rádi bychom povzbudili zájemce a zájemkyně... nebo Zdůrazňujeme, že vítáme ve výběrovém řízení všechny osoby, bez ohledu na pohlaví, identitu, etnicitu či zdravotní znevýhodnění...*

Podpora vizuálem

Vizuální forma komunikace (vizuál webových stránek, propagačních materiálů, tiskových zpráv, doprovodné fotografie publikací, grafika apod.) může přispět k odstranění či alespoň zmírnění stereotypizace rolí žen a mužů, resp. dalších sociálních skupin. Je vhodné vyvarovat se klišé, kdy se například do propagačních a reklamních materiálů často používá estetizované ženské tělo. Je vhodné, aby vizuál přiměřeně odrazil diverzitu, nejen zastoupením žen a mužů, ale i tím, že zobrazuje reálné lidi, nejen jejich módně estetizovanou variantu. Ke zvažování je i výběr barev, kdy je dobré dbát na to, aby neodrážely genderové stereotypy kupříkladu tím, že informace, které odpovídají stereotypním představám o ženách/dívkách, budou růžové, a informace, které odpovídají stereotypním představám o mužích/chlapcích, budou modré. Jako velmi vhodné se jeví také zobrazení etnické a národnostní diverzity.

Další příklady

Nyní ještě několik příkladů s různými variantami řešení z reálného prostředí pedagogické fakulty:

Student se přihlašuje na zkoušku...

Studující, kteří se přihlašují na zkoušku...

Všichni, kdo se přihlašují na zkoušku...

Absolvent studijního programu je kvalifikovaným učitelem...

Všichni, kdo absolvují náš studijní program, získají kvalifikaci pro učitelství

Lidé s diplomem z našeho studijního programu získají kvalifikaci pro učitelství

Na základě vnitřní reflexe pracovníků fakulty a studentů bude zhodnocen...

Na základě vnitřní reflexe ze strany osob, které jsou zde zaměstnány nebo zde studují...

Na základě vnitřní reflexe studentek, studentů, pracovníků a pracovníků fakulty bude zhodnocen...

Fakulta také vyhodnotí dosavadní formy spolupráce s absolventy a připraví budoucí strategii rozvoje vztahů s absolventy.

Fakulta také vyhodnotí dosavadní formy spolupráce s absolventy a absolventkami a připraví budoucí strategii rozvoje vztahů s nimi.

Fakulta také vyhodnotí dosavadní formy spolupráce se všemi, kdo absolvovali její studijní programy, a připraví budoucí strategii rozvoje vztahů s nimi.